

УДК 340.121

<https://doi.org/10.34142/23121661.2022.35.02>

orcid. org/0000-0002-2351-4288

© Кошарновська С.Л., 2022

С. Л. Кошарновська**ДО ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНО-
ПРАВОВОЇ ФОРМИ В ЗДІЙСНЕННІ
СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ****S. Kosharnovska****ON THE QUESTION OF INTERPRETIVE
AND LEGAL FORM IN THE
IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL
FUNCTION OF THE STATE**

Анотація. Актуальність теми наукової статті обумовлена тим, що в період становлення та розвитку державності в Україні видано великий масив нормативно-правових актів для врегулювання правовідносин соціальної сфери та інколи виникають неузгодженості між правовими нормами, інакше кажучи, колізії, які заважають узгодженій роботі правової системи загалом та можуть негативно впливати на реалізацію права пересічними громадянами та застосування права компетентними органами. У зв'язку з цим постає питання про пошук шляхів ефективного вирішення зазначеної проблеми, одним із яких є інтерпретація нормативно-правових актів. Авторка проводить дослідження щодо визначення поняття інтерпретаційно-правової форми реалізації соціальної функції держави, її правової природи, місця, ролі та значення в діяльності уповноважених державних органів, посадових осіб з метою роз'яснення правових приписів Конституції, законів, підзаконних нормативних актів, нормативно-правових договорів та актів міжнародного права у сфері соціального захисту, соціального перерозподілу та соціальної безпеки.

Ключові слова: соціальна функція держави, інтерпретаційно-правова форма реалізації соціальної функції держави, інтерпретаційні акти.

Annotation. The relevance of the topic of the scientific article is due to the fact that during the formation and development of statehood in Ukraine a large array of legal acts is issued to regulate the legal relations of the social sphere and sometimes there are inconsistencies between legal norms, that is, conflicts that interfere with the normal operation of the legal system as a whole, and may adversely affect the exercise of the right by ordinary citizens and the application of the law by the competent authorities. In this regard, the question arises of finding ways to effectively solve this problem, one of which is the interpretation of legal acts. The author conducts research on the definition of the concept of the interpretative-legal form of implementation of the social function of the state, its legal nature, place, role and significance in the activities of authorized state bodies, officials and their activities in order to clarify the content of the legal prescriptions of the Constitution, laws, by-laws, acts, normative legal treaties and acts of international law in the field of social protection, social redistribution and social security.

Keywords: social function of the state, interpretive and legal form of realization of the social function of the state, interpretative acts.

Постановка проблеми: На всіх етапах розвитку державності, і особливо на сучасному етапі розвитку Української держави, важливу роль відіграє інтерпретація нормативно-правових актів у соціальній сфері, оскільки їх юридична природа полягає в тому, що вони є методологічним інструментом забезпечення умов реалізації норм права, а їх призначення – в тому, що вони є засобом забезпечення точності, безперервності та повноти правового регулювання.

Виходячи з того, що існує певне коло компетентних органів, діяльність яких породжує цілу низку нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини в соціальній сфері – існує нагальна потреба в їх інтерпретації з метою роз'яснення змісту правових приписів Конституції, законів, підзаконних нормативних актів, нормативно-правових договорів та актів міжнародного права у сфері соціального захисту, соціальної політики та соціальної безпеки.

Аналіз останніх досліджень: До питання інтерпретаційно-правової форми здійснення державних функцій тим чи іншим чином звертались багато науковців. Так, С. Алексєєв, В. Нерсисянц, П. Рабінович, які є представниками логіко-методологічного підходу, вважають, що інтерпретація є логіко-аналітичною операцією, спрямованою на уточнення змісту, контекстів, значення термінології різних нормативних актів [1; 2; 3].

Іншого погляду дотримуються А. Венгеров, М. Воппенко, які визначають інтерпретацію як нормативно-упорядковану процедуру роз'яснення, яка необхідна для встановлення механізмів право реалізації, та є прихильниками процедурно-процесуального підходу [4; 5].

Представниками типологічного підходу є А. Колодій, В. Копейчиков, В. Хропанюк, вони зазначають, що інтерпретація є правозастосовною діяльністю, яка визначає моделі правозастосування (інтерпретація за змістом) та контексти (ситуації) правозастосування (інтерпретація за обсягом) [6; 7].

М. Козюбра, М. Цвік, В. Шаповал вважають, що інтерпретація є легітимною функцією судової влади щодо спірних ситуацій, участі в них певних суб'єктів (Конституційного Суду, Верховного Суду тощо) [8; 9].

Різноманіття думок з означеної проблеми зумовлює продовження наукового пошуку в цій царині та визначає мету статті.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні поняття інтерпретаційно-правової форми реалізації соціальної функції держави, її правової природи, місця, ролі та значення в діяльності уповноважених державних органів, посадових осіб у сфері здійснюваної ними діяльності.

Виклад основного матеріалу: інтерпретаційно-правова форма здійснення соціальної функції держави передбачає застосування певних пізнавальних

(формально-логічних) прийомів тлумачення задля отримання на основі нормативних актів соціального та інших галузей законодавства відповідних норм-рекомендацій, що дають можливість припрошення обсягів правової регламентації відповідних правовідносин у соціальній сфері.

Здійснення державою її соціальної функції в інтерпретаційно-правовій формі передбачає застосування правової герменевтики.

«Герменевтика права (грец.), як зазначає німецький правознавець А. Кауфманн, – це мистецтво тлумачення, розуміння (від «пояснюю, тлумачу»), одна з доктрин теорії природного права. У герменевтиці право тлумачиться як таке, що історично розвивається і є «справедливим для даного часу».

На думку фундаторів правової герменевтики, «природне право слідує з ідеї права або справедливості, яка передбачає формальну рівність індивідів, їх безпеку, відсутність щодо них сваволі тощо. Ідея права (сфера належного), тобто основні правоположення та принципи, які є загальними, метапозитивними, істотними для конкретного часу, є відповідною для можливого фактичного (життєвого) порядку речей (сфера реального). Це досягається в процесі пошуку права, в межах якого й створюються позитивні правові норми (закони, звичаї, прецеденти).

З іншого боку, у цьому ж процесі виникають і розвиваються реальні життєві явища. Результатом є правові рішення або ж право у матеріальному розумінні, тобто «конкретне, матеріально-позитивне, значуще для даної ситуації історичне право». Згідно з цим поглядом право трактується як відповідність належного та реального. Категорія праворозуміння першоджерельна в герменевтиці права. Це поняття означає не просто пізнання права, а процес, завдяки якому на ґрунті «живої історичної мови» відбувається становлення конкретної історії права» [10, с. 47].

Герменевтика розглядає право як текст, що є нерозривно пов'язаним із суб'єктом і його свідомістю, створює найбільший спектр методологічних можливостей для оптимізації правотворчості та правозастосування. Водночас через герменевтику формується додатковий канал правореалізації, а саме правоінтерпретація (правотлумачення, правотрактування).

Герменевтика – це система загальних принципів інтерпретації текстів, оскільки вона є філософсько-логічною базою теорії інтерпретації правових текстів, в якій сформовано моделі вирішення юридичних справ (методологічні та пізнавальні прийоми), надано визначення «інтерпретації права як особливого різновиду пізнавальної діяльності, що супроводжує процеси життєдіяльності в правовій сфері людського буття» [10, с. 121].

Інтерпретація текстів актів соціального законодавства, норм Конституції є необхідністю, викликаною часом, та впливає на ефективність правового регулювання. Означена діяльність схвалена державною волею, а здійснюється вона уповноваженими на те органами держави. Так, об'єктом інтерпретації актів законодавства в соціальній сфері є юридичні норми, отже, предметом є зв'язок юридичних норм актів соціального законодавства із реальними обставинами й

умовами їх дії у процесі реалізації. За цих обставин кінцевий результат зазначеного процесу, його повнота й якість залежать від суб'єктів інтерпретації, від рівня їх правової культури.

У науковій літературі представлено ряд визначень інтерпретації правових текстів. Водночас щодо розуміння інтерпретації правових актів на підставі аналізу різних наукових джерел можна виокремити чотири підходи: логіко-методологічний, процедурно-процесуальний, типологічний та суб'єктний [11].

Представники логіко-методологічного підходу С. Алексєєв, В. Нерсєсянц, П. Рабінович вважають, що інтерпретація є логіко-аналітичною операцією, спрямованою на уточнення змісту, контекстів, значення термінології різних нормативних актів [1; 2; 3].

Прихильники процедурно-процесуального підходу А. Венгеров, М. Воппенко зазначають, що інтерпретація є нормативно-упорядкованою процедурою роз'яснення, яка необхідна для визначення механізмів правореалізації [4; 5].

На думку А. Колодія, В. Копєйчикова, В. Хропанюка (типологічний підхід), інтерпретація є правозастосовною діяльністю, яка визначає моделі (інтерпретація за змістом) та контексти (ситуації) правозастосування (інтерпретація за обсягом) [6; 7].

Представники суб'єктного підходу М. Козюбра, М. Цвік, В. Шаповал вважають, що інтерпретація є легітимною функцією судової влади щодо спірних ситуацій, супутньої участі в них певних суб'єктів (Конституційного Суду, Верховного Суду тощо) [8; 9].

Інтерпретаційно-правові акти, що роз'яснюють правові тексти та мають обов'язковий характер – є зовнішнім виразом, тобто зовнішньою формою тлумачення права, саме щодо офіційного його тлумачення а відповідні результати цієї інтерпретації набувають правозастосовного значення (адже кінцевим призначенням інтерпретації є найповніша правореалізація, тобто отримання максимальної ефективності правової норми).

Офіційні інтерпретаційні акти відіграють роль елементу логіко-методологічного механізму правового регулювання суспільних відносин, вони є методологічним інструментом забезпечення умов реалізації норм права, а їхнє призначення полягає в тому, що вони є засобом забезпечення точності та безперервності правового регулювання. Інтерпретаційні акти спрямовані на покращення всієї системи правового регулювання, на обмеження свавілля окремих посадових осіб та досягнення стану однозначного розуміння законодавчих приписів, тобто досягнення стабільності, підвищення значимості правового статусу людини.

Офіційний інтерпретаційний акт є зовнішньою формою та результатом правотлумачної діяльності уповноважених державних органів або посадових осіб, здійснюваної з метою роз'яснення змісту правових приписів Конституції, законів, підзаконних нормативних актів, нормативно-правових договорів та

актів міжнародного права у сфері соціального захисту, соціального перерозподілу та соціальної безпеки.

Інтерпретаційні акти можна класифікувати за такими критеріями: інтерпретаційні акти узагальненої інтерпретації, метою яких є загальне (безвідносно до справи та кола осіб) офіційне роз'яснення змісту правових норм; інтерпретаційні акти індивідуалізованої інтерпретації, що містять інтерпретацію, призначену для конкретних справ.

Підставою для такого підходу є розмежування інтерпретаційних актів за цільовою установкою: акти, що містять «індивідуалізовану інтерпретацію, необхідні для справедливого вирішення конкретної справи, тоді як інтерпретаційні акти генералізованої інтерпретації мають на меті офіційне роз'яснення змісту правових норм безвідносно до конкретної справи та кола осіб. Ця класифікація доповнює існуючу в юридичній літературі класифікацію інтерпретаційних актів, що поділяє їх на інтерпретаційні акти правотворчості та інтерпретаційні акти правозастосування, отже, крім нормативно-практичного, має й науково-доктринальне значення.

Уся сукупність інтерпретаційних актів, що видаються компетентними органами, утворює систему, яка характеризується певною єдністю і цілісністю. Водночас система інтерпретаційних актів є внутрішньо розчленованою, оскільки складається з цілого ряду самостійних взаємопов'язаних підсистем. Кожна з них є групою актів тлумачення, що мають спільні ознаки» [10, с. 85].

На підставі аналізу юридичної літератури можна виокремити дві групи спеціальних ознак, які в системі юридичних актів властиві тільки актам офіційної інтерпретації: по-перше, це ознаки, що характеризують усю систему актів офіційного тлумачення загалом як якісно однорідну групу в межах загальної системи правових актів; по-друге, ознаки, що характеризують внутрішню структуру системи актів офіційного тлумачення [1; 5; 10; 11; 12].

Здійснюючи розмежування інтерпретаційних актів на види, необхідно враховувати їхні загальні ознаки та те, що будь-яка класифікація є теоретично умовним розподілом, хоча й побудована на властивостях і закономірностях досліджуваних явищ. І в цьому випадку актуальною є проблема уніфікації у діяльності компетентних органів держави.

Повноваженнями на здійснення інтерпретаційної діяльності наділені компетентні державні органи, результатом діяльності яких стає напрацювання певних уніфікованих вимог до змістовної частини інтерпретаційного акта.

До таких вимог належать вимоги щодо порядку ухвалення рішення, вимоги, що забезпечують обґрунтованість і повноту рішення, атрибутивні вимоги до змісту рішення, вимоги щодо оголошення рішення. Визначається, що дотримання цих вимог гарантує повноту, об'єктивність, чіткість, стабільність й обов'язковість актів офіційної інтерпретації [13, с. 26–29].

До суб'єктів правотворчого тлумачення в Україні можна віднести наступні судові органи – Конституційний Суд України, Верховний Суд України,

суди загальної юрисдикції, які здійснюють каузальне тлумачення норм чинного законодавства.

Рішення та висновки найвищого конституційно-судового органу держави – Конституційного Суду України, акти Пленуму Верховного Суду України містять правові позиції та мають на меті однакове застосування норм права.

Висновки: Підсумовуючи наведене, можна виокремити такі обставини, що зумовлюють потребу в тлумаченні соціальних законів:

1) наявність писаної конституції, яка здійснює функцію регулятора суспільних відносин і соціальних перетворень у соціальній сфері, та органічних законів, що розвивають та конкретизують норми конституції;

2) розбіжність між нормами конституції, органічними та соціальними законами й політико-правовими реаліями, що створює необхідність у застосуванні положень соціальних законів до норм конституції та до змінюваних суспільних відносин;

3) виникнення у суб'єктів права неадекватного розуміння норм соціальних законів, яке може призвести до юридичних конфліктів і порушення єдності законності;

4) прагнення забезпечити довготривале застосування нормативних актів у сфері соціального права, еволюційний характер її розвитку.

Закономірним є питання щодо відмінностей між юридичною герменевтикою і герменевтикою соціального законодавства, які визначають специфіку відповідного різновиду тлумачення.

Загалом ці відмінності впливають із юридичних властивостей, притаманних соціальним законам (нормативним актам соціального законодавства) та Конституції як основному закону країни. Місце Конституції в ієрархії джерел права впливає на зміст тлумачення нормативних актів соціального законодавства. Такі властивості Конституції, як верховенство, найвища юридична сила в матеріальному та формальному сенсі, пряма дія й безпосереднє застосування судами, роль юридичного фундаменту правової системи, вимагають забезпечення конституційної законності та впливають на процес інтерпретаційної діяльності. Для ефективної реалізації норм соціального законодавства є необхідними не тільки розвинене конституційне законодавство та правосвідомість, але й нова концепція тлумачення Конституції і нормативних актів соціального законодавства, яка базується на цінностях демократичної конституційної держави та цивілізованого громадянського суспільства [12, с. 18].

Література

1. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Изд-во БЕК, 1994. 224 с.; 2. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства: учеб. для юрид. вузов и ф-тов. Москва: Норма: ИНФРА-М, 1999. 552 с.; 3. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України. Харків: Право, 1997. 84 с.; 4. Венгеров А. Б. Теория государства и права: учебник. Москва: Дашков и К, 2019. 608 с. URL: <http://www.iprbookshop.ru/85459.html> (дата обращения:

23.03.2021); **5.** Крупнік А. С. Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства: дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2002. 169 с.; **6.** Колодій А. М. Принципи права. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.; **7.** Сокуренко В. В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2002. 19 с.; **8.** Цвік М. В., Петришин О. В. Загальна теорія держави і права: підручник. Харків: Право, 2010; **9.** Шестаев Н. Т. Функции и структура государства. Москва: Республика, 1992. 111 с.; **10.** Спасов Б. П. Закон и его толкование / пер. с болгарского В. М. Сафонова. Москва: Юрид. лит., 1986. 247 с.; **11.** Социалистическая законность и применение права / под ред. М. И. Байтина. Саратов: Изд-во Саратов. гос. ун-та, 1983. 184 с.; **12.** Гаврилов М. І. Міра державності демократичної держави. Київ: Наук. думка, 1997. 115 с.; **13.** Кривецька Л. М. Юридична природа актів тлумачення норм права. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 25–33.